

JERZY KULCZYCKI

**J. Sarnacka: „Wykorzystanie środowiska lokalnego w nauczaniu i wychowaniu dzieci klas początkowych“,
Kraków 1986, Wydaw. Nauk. WSP**

Przedmiot: środowisko społeczno-przyrodnicze wymaga od nauczyciela dużej wiedzy merytorycznej i metodycznej z zakresu różnych - składających się na jego istotę - treści. Szczególne znaczenie przypisuje się temu przedmiotowi w związku z integracją czynności nauczyciela i uczniów w całościowym poznawaniu otaczającej rzeczywistości, wrastaniu ucznia w społeczeństwo oraz - kształtowaniu wszechstronnego rozwoju jego osobowości.

Program nauczania początkowego zaleca - nie tylko na lekcjach interesującego nas przedmiotu - czerpanie informacji z najbliższego otoczenia dziecka, zgodnie z jego rozwojem psychicznym i możliwościami poznawczymi. Tymczasem w wyniku obserwacji dotyczących praktycznego realizowania "środowiska" zauważyć można ze strony nauczycieli:

- brak umiejętności poprawnego interpretowania treści programowych tego przedmiotu,
- brak umiejętności integrowania treści tego przedmiotu z treściami innych przedmiotów przewidzianych planem nauczania w klasach I - III,
- niewłaściwy dobór metod i form pracy z uczniem w zakresie różnych treści kształcenia i wychowania składających się na interesujący nas przedmiot.

W związku z powyższym publikacja Janiny Sarnackiej "Wykorzystanie środowiska lokalnego w nauczaniu i wychowaniu dzieci klas początkowych", wydana nakładem WSP w Krakowie w 1986 r., wypełnia lukę metodyczną w zakresie zintegrowanej pracy z uczniami klas I - III. Omawiane w niej sposoby wykorzystania środowiska lokalnego w nauczaniu i wychowaniu dzieci klas młodszych stanowią - zgodnie z założeniami autorki - rodzaj poradnika metodycznego dla nauczycieli klas początkowych. Publikację można podzielić na trzy zasadnicze części:

- 1) część teoretyczną - zawartą w rozdziale I,
- 2) część poświęconą metodyce przedmiotu - stanowiącą zawartość rozdziałów: II i III,
- 3) część praktyczną - ujętą w rozdziały: IV i V.

Całość składa się z pięciu rozdziałów. Rozdział I pt. "Teoretyczne podstawy wykorzystania środowiska lokalnego w nauczaniu i wychowaniu" (s. 6 - 23) obejmuje trzy podrozdziały: "Pojęcie środowiska", "Środowisko lokalne jako przestrzeń wartości dydaktycznych i wychowawczych", "Rzeczony poglądów na rolę środowiska w systemie dydaktyczno-wychowawczym klas początkowych".

Rozdział II zatytułowany "Treści środowiskowe w programie nauczania początkowego" (s. 24 - 49) stanowi analizę zadań i treści programowych przedmiotu: środowisko społeczno-przyrodnicze i zawiera podrozdziały: "Środowisko społeczno-przyrodnicze" oraz "Język polski i inne przedmioty nauczania".

Rozdział III pt. "Problemy metodyczne nauki o środowisku" (s. 50 - 92) traktuje o metodach i formach pracy z dziećmi klas I - III w procesie poznawania najbliższego środowiska. Zawiera propozycje zintegrowanych planów jednostek metodycznych oraz przykłady sprawdzianów dla uczniów. Składa się z następujących podrozdziałów: "Metody zapoznawania uczniów ze środowiskiem", "Organizacja i planowanie pracy", "Kontrola i ocena pracy uczniów".

Rozdział IV zatytułowany "Propozycje realizacji tematyki poświęconej poznawaniu rodzinnej miejscowości w klasie II (środowisko wiejskie)" /s. 93 - 122/ obejmuje sprawozdania z lekcji stanowiące jednocześnie propozycję rozwiązań metodycznych. Podobnie rozdział V "Propozycje realizacji tematyki środowiskowej w klasie III (środowisko wielkomiejskie)" /s. 123 - 149/ stanowi zbiór przykładów rozwiązań metodycznych do wykorzystania w środowisku wielkomiejskim. Publikację zamyka "Zakończenie" (s. 150) oraz "Bibliografia" (s. 152 - 155) wymieniająca 38 pozycji zwartych i 18 artykułów, które stanowią przegląd literatury naukowej i metodycznej dotyczącej pracy z dziećmi klas I - III.

Praca jest zwartą, logiczną całością, w której autorka w konsekwentny sposób przechodzi od zagadnień teoretycznych do zweryfikowanych w praktyce rozwiązań metodycznych.

Janina Sarnacka rozpoczyna rozważania od zdefiniowania pojęć (s. 6 - 9). Dotyczą one środowiska domowego, środowiska lokalnego oraz środowiska okolicznego. W strukturze poszczególnych środowisk wyodrębnia - za R. Wroczyńskim - trzy płaszczyzny. Umiejętne operowanie definicjami różnych środowisk, a także płaszczyzn: naturalnej, społecznej i kulturowej (s. 7 - 8), stanowi punkt wyjścia do rozpatrywania środowiska lokalnego jako środowiska szkolnego. Powołując się na różnych autorów pisząca interesująco analizuje środowisko lokalne w dwóch aspektach: wychowawczym i dydaktycznym. Zadania wychowawcze należy - zdaniem autorki - realizować zarówno przez organizowanie życia wewnątrzszkolnego, jak i przez kontakty ucznia ze środowiskiem zewnętrznym. Aspekt dydaktyczny kontaktów ucznia klas młodszych ze środowiskiem sprowadza do realizacji celów nauczania. W końcowej części rozdziału I umieszczony został syntetyczny przegląd koncepcji różnych twórców teorii nauczania początkowego, zajmujących się wykorzystaniem najbliższego środowiska w systemie dydaktyczno-wychowawczym.

Rozdziały: II i III stanowią część metodyczną pracy. Zawierają wyjaśnienie i interpretację podstawowych założeń programowych i metodycznych głównych przedmiotów nauczania w klasach I - III, ze szczególnym uwzględnieniem środowiska społeczno-przyrodniczego.

Rozdział II rozpoczyna dokonana z dużym wycuciem metodycznym analiza zadań interesującego nas przedmiotu. W obrębie trzech przytaczanych grup zadań (poznawczych, wychowawczych i kształcących) autorka pryncypialnie interpretuje podstawowe zagadnienia programowe dotyczące wiadomości o faktach i zjawiskach z otaczającego świata przyrodniczego i społecznego, umiejętności praktycznych i umysłowych, w które należy wyposażyć uczniów klas I - III, oraz rodzajów postaw pożądanych z wychowawczego punktu widzenia. W dalszej części rozdziału dokonuje umiejętnej analizy treści kształcenia i wychowania w przedmiocie: środowisko społeczno-przyrodnicze. Powołując się na działy programowe wyjaśnia zasadność takiego a nie innego układu materiału programowego. Ukazuje szeroko rozumiane naturalne środowisko człowieka jako element integrujący całą wiedzę ucznia.

W trakcie segregacji treści kształcenia objętych przedmiotem: środowisko społeczno-przyrodnicze nie ujęto jednak wszystkich zagadnień, których realizacja opiera się na kontakcie dziecka ze środowiskiem, tj. Zagadnień geograficznych, technicznych, związanych z higieną. Niektóre wynikają wprawdzie pośrednio z treści społecznych (s. 27), historycznych (s. 30 - 31), przyrodniczych (s. 32), lecz pominięcie ich w całości kształcenia analizowanego materiału programowego daje niepełny obraz przedmiotu.

Przyjmując za słuszne traktowanie języka polskiego jako przedmiotu wiodącego w nauczaniu początkowym Janina Sarnacka dokonuje próby powiązania treści tego przedmiotu ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym oraz innymi przedmiotami nauczania. O ile w wypadku języka polskiego i środo-

wiska społeczno-przyrodniczego treści społeczne i historyczne można traktować integralnie, o tyle wykazywanie za wszelką cenę związków języka polskiego i środowiska społeczno-przyrodniczego z innymi przedmiotami wydaje się sztuczne.

Podkreślić należy, że przeprowadzona w pracy wnikliwa interpretacja zadań dydaktyczno-wychowawczych, a także całościowe ujęcie treści kształcenia realizowanych w oparciu o środowisko naturalne, pozwoli nauczycielom lepiej rozumieć istotę integracji.

Rozdział III jest kontynuacją części metodycznej publikacji. Autorka zajmuje się w nim bowiem trzema zagadnieniami: dokonuje bezdyskusyjnie prawidłowego przeglądu metod i form pracy stosowanych na lekcjach środowiska społeczno-przyrodniczego, wskazuje ciekawe sposoby planowania i organizowania pracy na lekcjach oraz rozważa problem kontroli i oceny pracy uczniów,

Przegląd metod i form pracy charakterystycznych dla rozważanego przedmiotu rozpoczynają postulaty, które w założeniach metodyki wyznaczają sposób poznawania przez uczniów otaczającej rzeczywistości. W dalszej części rozdziału czytelnik znajduje charakterystykę metody obserwacji ze wskazaniem treści programowych realizowanych przy pomocy tej metody, a także poznaje dokładniej specyficzną formę pracy jaką stanowi wycieczka oraz metodę ćwiczeń praktycznych i terenowych, prac społecznie użytecznych i wywiadów. Ten fragment pracy stanowi - z punktu widzenia metodyki - jedną z najwartościowszych jej części. Ukazuje bowiem metodyczne i organizacyjne podstawy postępowania na lekcjach interesującego nas przedmiotu.

Kolejne zagadnienie, któremu należy poświęcić nieco więcej uwagi, dotyczy organizacji i planowania pracy. Związane jest ono w szczególności ze sposobem planowania jednostek tematycznych, które obejmuje (s. 67) następujące elementy:

- sformułowanie tematu naczelnego;
- dobór i selekcja materiału nauczania przewidzianego do realizacji w ramach zaplanowanego tematu;
- przygotowanie konspektów, materiałów poglądowych;
- podsumowanie i ocena swojej pracy dla doskonalenia własnego warsztatu.

Proponowany wyżej sposób planowania pracy przez nauczyciela pozwala spojrzeć na proces dydaktyczno-wychowawczy nie tylko od strony osiągnięć ucznia i efektów lekcji, ale także od strony prawidłowo organizowanego warsztatu pracy.

W literaturze metodycznej spotyka się często przykładowe plany pracy z przedmiotu: środowisko społeczno-przyrodnicze. Niewiele natomiast jest planów zintegrowanych jednostek tematycznych poświęconych poznawaniu najbliższego środowiska. Przykłady umieszczone w publikacji stanowią niezbyt częste, integralne ujęcie treści kształcenia i wychowania w klasach I - III. Dyskusyjny jest tylko sposób planowania. Pełna integracja w obrębie różnych przedmiotów nauczania powinna obejmować bowiem nie tylko tematykę, ale także sposoby realizacji oraz najważniejsze osiągnięcia uczniów po zrealizowaniu odpowiednich cykli lekcji. Proponowane przez Janinę Sarnacką plany pracy nazwałbym zatem planami korelacji międzyprzedmiotowej treści związanych z poznawaniem najbliższego środowiska ucznia.

Rozdział III zamyka zbiór sprawdzianów wiadomości uczniów z różnych środowisk: wielkomiejskiego, miejskiego i wiejskiego. Ocena i kontrola wiadomości uczniów obejmuje treści programowe w odniesieniu do różnych środowisk. Prezentowany sposób kontroli jest o tyle nowatorski, że obejmując całościowo wiedzę ucznia, sprawdza jego umiejętności z różnych dziedzin. Publikowane dotychczas sprawdziany dotyczą natomiast konkretnych partii różnorodnego treściowo materiału, sprawdzanego bezpośrednio po jego realizacji.

Do najwartościowszych części pracy zaliczyć należy także jej dwa ostatnie rozdziały (IV i V) ze względu na ich przydatność praktyczną. Rozdział IV przeznaczony jest dla nauczycieli kl II i dotyczy środowiska wiejskiego. Zawiera 9 różnorodnych sprawozdań z lekcji, których tematyka wiąże się z poznawaniem rodzinnej miejscowości w ujęciu integralnym z innymi przedmiotami nauczania. Materiał programowy potraktowany globalnie ujęty został w cykle lekcji na określony temat. W poszczególnych jednostkach tematycznych w każdym przypadku wyodrębnić można przedmiot wiodący, którym jest język polski lub środowisko społeczno-przyrodnicze. Sprawozdania z lekcji stanowiące jednocześnie przykłady do wykorzystania przez nauczycieli ukazują w jaki sposób można dokonać integracji treści i celów różnych przedmiotów nauczania.

Rozdział V jest wersją metodyczną dla środowiska wielkomiejskiego. Zawiera 8 cykli lekcji przewidzianych dla klasy III. Cykle te (s. 123) poświęcono następującym zagadnieniom programowym:

1. Bohaterska walka narodu polskiego z okupantem hitlerowskim.
2. Obrazy z przeszłości miasta.
3. Komunikacja w naszym mieście.
4. Przyroda naszego miasta.
5. Nasza miejscowość częścią Polski.
6. Kultura regionalna.
7. Praca ludzi w zakładach przemysłowych.
8. Kulturowanie i wzbogacanie tradycji szkoły.

Sugerowane w pracy sposoby rozwiązań metodycznych należy traktować jako nowatorskie, gdyż w dotychczasowej literaturze nie ma podobnych przykładów integralnego ujmowania materiału programowego przewidzianego do realizacji w klasach I - III.

Publikację Janiny Sarnackiej można podsumować wyciągając następujące wnioski:

1. Dotychczasowa literatura nie posiada przykładów rozwiązań metodycznych związanych z najbliższym środowiskiem ucznia w integralnym ujęciu.

2. Publikacja stanowi syntezę metodyki środowiska społeczno-przyrodniczego odnośnie interpretacji celów, treści kształcenia i wychowania, a także wykorzystania metod i form pracy z uczniem.

3. Duży stopień praktycznej przydatności publikacji określa wskazanie przez autorkę sposobu planowania pracy w klasach I - III z uwzględnieniem integracji.

4. Przydatność materiału metodycznego potwierdza weryfikacja praktyczna cykli lekcji proponowanych przez autorkę.

5. Wartość metodyczną pozycji podnosi sugerowane przez autorkę zróżnicowanie treści kształcenia ze względu na najbliższe środowisko ucznia.

Mimo kilku uwag krytycznych, które nasuwają się w trakcie lektury pracy Janiny Sarnackiej należy raz jeszcze podkreślić, że podjęła się ona trudnego zadania, które zrealizowała z powodzeniem dopracowując się metodycznych uogólnień.